

SHUKUR XOLMIRZAYEVNING "O'N SAKKIZGA KIRMAGAN KIM BOR" ASARINING BADIYATI

*Termiz davlat universiteti talabasi
Akramov Qurbonali Ro'ziqulovich*

Annotatsiya: Ushbu maqolada adib Shukur Xolmirzayevning "O'n sakkizga kirmagan kim bor?" qissasidagi qahramonlar ma'naviyati, dunyoqarashi va davrning ijtimoiy masalalari va muammolari qay tarzda tasvirga olinganligi haqida fikr yuritiladi. Yozuvchi qissalarida o'zbekka xos belgilar qanday aks ettirilgani, bunda qanday badiiy-estetik tamoyilga tayanilganligi haqida ma'lumot berilgan. Qissaning bugungi kun yoshlar tarbiyasida tutgan o'rnini va kitobxonlik masalasi qissa qahramonlarining ma'naviyatiga ne chog'li ta'sir ko'rsatgani ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Muhabbat, oqibat, adashish va qismat. Sangardak, Yetim tog', Farhod tog'i, Ketmon chopti.

Bu dunyoda insonning nomi to'rt narsada abadiy qoladi, bular yozilgan kitoblarida, qurilgan imoratlarida, ekilgan daraxtlarida hamda komil farzandlarni tarbiyalashda. Shukur Xolmirzayev ana shunday insonlardan biri edi. Bugungi adabiyotni Shukur Xolmirzayevsiz tassavur qilib bo'lmaydi. Shukur Xolmirzayev o'zbek adabiyotimizda tamomila yangicha maktab qurdi. Bu yangicha maktabni u o'zicha yaratgani yo'q, u dunyo adabiyotini ikir-chikirigacha o'rgandi, izlandi va chuqur izlanishlar natijasida yangicha bir maktabni barpo etdi va bu maktab proza adabiyotida chuqur bir tarix bo'lib muxrlanib qoldi. Prozani bir qarashda A.Qodiriydan o'rgansakda, bir qarashda Shukur Xolmirzayevdan o'rganish kerak. XX asr o'zbek hikoyachiligi an'alarini Shukur Xolmirzayev shu asrning so'nggi choragida yanada boyitdi. O'zbek hikoyachiligini yangi bosqichga ko'targan uning qator asarlari bu janrning keng miqyosdagi manaman degan namunalari bilan haqli ravishda bo'ylasha oldi. Shukur Xolmirzayevning hikoyalari oddiy dardning ulug'vor ko'rinishlaridir. Adibning aksar qahramonlari oddiy kun kechirayotgan, bir qarashda, Vatanga, millatga, umuminsoniyatga daxli yo'q odamlardir. Ammo yozuvchining nigohi shu darajada o'qdirki, u ana shu daxlsizlik ortida yotgan millatga, Vatanga, bani basharga daxldor dardlarni ko'ra biladi, tasvirlay oladi, ko'rsatib bera oladi. Adib hikoyalari siyqasi chiqqan xarakterlar, quruq nasihatgo'ylik, shablon iboralarni deyarli uchratmaysiz. U doim yangi obrazlar yaratishga intiladi.

Asar kompozitsion qurilishida bir-birini takrorlamaydigan yangiliklar topishga urinadi. Bu borada tajribalar o'tkazishdan cho'chimaydi va ko'pincha, muvaffaqiyatlarga erishadi. O'zbek kishisi orzu-armonlarining, aksar hollarda, yashirin iztiroblarining yoritilmagan qirralarini, ruhiyatidagi evrilishlarni qalamga oladi. Bu

qahramonlar o'zga yozuvchilarning qahramonlariga o'xshamagan: goh do'lvor, goh to'pori, goh dag'al va chapani, goh kichkinagina bir muhit vakili. Lekin barchasining ichki dunyosi o'ziga xos, ruhan teran, insonparvar, e'tiqodidan qaytmaydigan, shularga munosib ravishda mulohaza yuritadigan jonli va hayotiy kishilardir. Bu qahramonlar o'zligini, millatini, yurt tuprog'i-yu udumini, dini va diyonatini har narsadan ustun qo'yadilar. Adolat uchun, haqiqat uchun kurashadilar. Lekin biror qahramon bu maqsadda hech qachon balandparvoqlik qilmaydi, ayyuhannos solmaydi. Ular tashqaridan emas, ko'pincha, ichdan jozibali, istarali, mehrtortar bo'ladi. Shukur Xolmirzayev hikoyalari hayotda, inson qalbida yechilmay yotgan muammolarning badiiy tahliliga qaratiladi. Yozuvchi qahramonlari asar g'oyasini, badiiy topilmalarni kitobxon og'ziga chaynab solmaydi. Noshud, hayotda to'g'ri yo'l topolmagan, beo'xshov yoki razil qahramonlarini asar nihoyasiga borib tugatmaydi, yaxshilamaydi. Ularni o'zining badiiy niyati amalga oshirilgan darajada hayotdagiday qoldirib, kitobxon hukmiga havola etadi.

Yuksak badiiy asar haqqoniy hayot aksidir. Shuning uchun ham o'quvchi o'zini topadi, o'zining aksini ko'radi, hayajonlanadi, quvonadi, yig'laydi, iztirobga tushadi. Bir so'z bilan aytganda, asar qahramonlari bilan yashaydi. Shukur Xolmirzayevning „O'n sakkizga kirmagan kim bor» qissasi o'quvchi qalbiga ana shu tazda kirib boradi. Uning bu qissasi yigirma besh yoshli yozuvchiga o'zbek kitobxonlari orasida shuhrat keltirdi. Muhabbat, oqibat, adashish va qismat, hayotga intilish va yoshlar xarakterining chiniqishi muammolariga bag'ishlangan bu qissa, mana, deyarli qirq yildan buyon, yoshlar tomonidan sevib o'qiladi. Bunday masalalarga bag'ishlangan asarlar o'zbek adabiyotida ham, jahon adabiyotida ham oz emas. Lekin „O'n sakkizga kirmagan kim bor» qissasi ulardan nainki sujet, qahramonlarning qismat-taqdiri, balki ularning o'ziga xos tarzda tepib turgan yuragidan taralayotgan nurning yozuvchi qalami ostida xuddi muhabbatning o'zidek samimiy ohanglarda jaranglashi jihatidan diqqatni tortadi. Garchi qissaning sarlavhasi asarning sevgi, muhabbat haqida ekaniga ochiq ishora qilgan bo'lsada, ammo qissaning dastlabki voqealarida ikki ko'ngli yarim bolalarning kechinmalari haqida so'z yuritilgani o'quvchini o'yga to'ldiradi.

Yozuvchi qissada urushning insonlar taqdirida qoldirgan og'riqli iztiroblarini, ayniqsa Muslima buvi obrazi talqinida ochib berishga harakat qiladi. Muslima buvining turmush o'rtog'i urushda dushmanlar bilan kurashda halok bo'lganda, u endigina yigirma besh yoshda edi. Ikki bolasi qizi Zaynabxon, o'g'li Abdukarim. Urush bir yosh juvoni erta beva qoldirganini, hali ota mehriga to'yagan norasidalarini yetimlik dardiga yo'liqtirganini, bir oila misolida butun bir halqni boshiga qora kun tushirganini ko'rsatiladi. Urush bir emas, ikki bor soya solib eng yaqinlardan judo bo'lgan Muslima buvining qalb tug'yonlarini o'qigan o'quvchi beixtiyor urushni qoralaydi. Muslima buvining yakka-yu yolg'iz o'g'li fashistlar bilan bo'lgan jangda halok bo'lishi, shu mushtakkina kampirni taqdirda nolimay, irodasiga suyanib yashagani mohirona ko'rsatib berilgan. Yana bir o'rinda Hojiyev domladan

eshitgan “Iskandar yurishi” haqidagi hikoyasida ham urushning salbiy oqibatlarini koʻrsatib oʻtadi. Oʻquvchi ushbu qissani oʻqish jarayonida yozuvchining oʻzi yashab oʻtgan hududning tarixini qanchalik yaxshi bilganini guvohi boʻladi. Ayniqsa, Sangardak, Yetim togʻ, Farhod togʻi, Ketmon chopti kabi joy nomlarining atalish tarixini qahramonlar tilida oʻquvchiga yetkazishga harakat qilingan.

Farhod suv chiqaraman deb, shu shu togʻga chiqqanmish. Oʻshanda Sangardagimiz quruq choʻl ekan. Farhod toqqa bir ketmon urib, mundaq pastga qarasa, pastga katta daryo oqayotganmish. Bu daryo qayerdan paydo boʻldi? Farhod bilmadiki, bu oʻsha Yosuman kampir yoyib qoʻygan boʻyralar ekan. U Farhodning koʻziga daryoday boʻlib koʻrinibdi. Keyin Farhod shartda yengildim deb, Yosuman bilan shart bogʻlagan-da, oʻzini oʻzi oʻldiribdi. Togʻning nomi shundan qolgan - Farhod, Farhodning ketmon urgan yeri esa - Ketmon chopti. Qissaning bosh qahramonlarini sinchkovlik bilan kuzatsak, sevgi uchburchagidagi qahramonlar ruhiyatini yurakdan his etamiz. Yozuvchining yutugʻi ham ana shunda deb hisoblash mumkin. Bu qissa muhabbatni tarannum etuvchi boshqa asarlardan farqi shundaki, undagi qahramonlarning xarakter hususiyati, ularning dunyoqrahi, maʼnaviyati ular oʻqigan kitoblarga borib taqaladi. Dastavval ikki yetimning taqdiri birlashishi: Jamshidning onasi boʻlmish Zaynabxonning Tilovning otasi Jalolovga turmushga chiqishi bilan bir-biriga yot, qoni boshqa bolalarning aka-uka boʻlishi syujeti orqali Shukur Xolmirzayev oʻquvchini voqealar ketma-ketligini sinchkovlik bilan kuzatishga chorlaydi. Azaldan xalq orasida “oʻgay ona,” oʻgay ota”larga nisbatan salbiy munosabatda boʻlganlar. Ammo bu qissada Shukur Xolmirzayev ushbu soʻzlarga salbiy qarashni inkor etib ularga ijobiy qarash lozimligini koʻrsatib berdi. ”Oʻgay ona” “oʻgay otalaradan” ham hamisha yomonlik kutish yo ularni qoralash nooʻrinligini, xalqimiz orasida garchi tugʻishgani boʻlmasada, oʻsha aytayotgan oʻgay otalar orasida ham mehribon, jonkuyarlar borligini Zaynabxon va Jalolovlar orqali gavdalantirdi.

Asarda bir necha kitoblar nomi, ulardagi qahramonlar tilga olingan. Asardagi qahramonlar bilan bir-birini taqlid qilib chaqirishi, bolalarning oʻsha qahramonlarga oʻxshagisi, ayniqsa, Umidaning Katerina, Jamila va Ninalarday baxti qaro, ezilgan, tahqirlangan va oqibat, biri oʻzini suvga tashlagan, biri zahar ichgan, biri telbalik kasaliga muhtalo boʻlgan obrazlarni oʻynashni orzu qilishi, soʻng negadir oʻziga achchiq qilib ham, shaxsan oʻzining ularday boʻlgisi kelayotganligi yozuvchni tomonidan mohirona tasvirlangan boʻlib qahramon hayoti ham shu qahramon hayoti kabi yakun topadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Shukur Xolmirzayev ”Oʻn sakkizg kirmagan kim bor” qissasi.
2. Aim.Uz. Sh.Xolmirzayev.
3. Arxiv №19 (sciene I -edu.uz)
4. Xolmirzayev Sh.Ijodkor adolatli boʻlishi kerak! Oʻzbekiston adabiyoti va sanʼati. 2012 yil, 12.
5. Xolmirzayev Sh. Jahonbop asar yoza olaman, lekin. Oʻzbekiston adabiyoti va sanʼati. 2002, 48.